

GÖNCZY TIBORNÉ-ILLÉS ANDRÁS
Nyíregyháza

Egy tanítási óra a Kodály-centenárium jegyében

Ki tudná pontosan felmérni, hogy Kodály Zoltán a magyar nép számára milyen „szerepkörben” volt nagyobb? Mint zeneszerző, népdalgyűjtő és népzene-tudós, avagy zenepedagógus? Külön-külön már sokszor felmérték géniusát az egyes területek szak-tudósai, kiváló elméleti, gyakorlati szakemberei, de pontosan lemérni e területek súlyát lehetetlen. Csak úgy fejezhetjük ki azok értékét, hogy mindhárom területen – egy emberi életszakaszt figyelembe véve – a legteljesebbet alkotta meg. A centená-rium pedig jó alkalom volt arra, hogy még tovább pontosítsuk a kodályi életművet.

Először azt szeretnénk bemutatni, hogy egy műve kapcsán milyen világosan raj-zolódnak ki munkásságának részterületei, és hogy a tiszta kontúrok érzékelése mel-lett is folyamatszerűen fonódnak össze azok. Munkásságának komplex célja volt, hogy összegyűjtse a népzene kincseit és rendszerbe foglalja, maradandóvá tegye a különböző művészi alkotásokban, valamint velük megalapozzon, kialakítson egy egy-séges zenei anyanyelvet.

Nem mi vagyunk az első, akik erről szólunk. A mi szándékunk az volt, hogy a hálás emlékezés után is tovább segítsük a kodályi koncepcióban rejlő erők felsza-badítását. Újabb és újabb pontokat kössünk össze a részterületek összefüggésrend-szerében.

Tehát essen szó bővebben Kodály zenepedagógiájáról és annak is csak egy ta-nítási óra anyagához kapcsolódó vonatkozásairól, valamint Szabolcs-Szatmár me-gye és a kodályi életmű egy érintkezési pontjáról.

Kodály eljutott szinte minden helyre, ahol csak egy parányi jel adta hírül a népzene kincseinek lelőhelyeit, virágzását. E kis ország viszonylatában egyik legna-gyobb távolságot képviseli Budapest és Szabolcs-Szatmár megye, pontosabban Buda-pest és Nagykálló. A felhívó jel egy tánc volt. Ez a jel nem utalt egyértelműen a számára még ismeretlen népzenei értékre. Ő mégis odafigyelt rá, elutazott érte Nagy-kállóba, hogy fényt derítsen a feltételezett zenei értékre. Az eredmény nem maradt el: rátalált, lejegyezte, feldolgozta, közkincsé tette, és hagyatékai közé besorolta a népzene egyik gyöngyszemét: a Kállai kettős-t.

Úgy gondoljuk, hogy nekünk, e megye gyakorló pedagógusainak kötelességünk a helyi vonatkozások teljes ismeretében egészen közel vinni a tanulókhöz az innen származó népi értékeket, hogy ezzel egy életmű bemutatása a legteljesebb mérték-ben valósuljon meg, és amelynek alapja a népművészethez tapadó őszinte tisztelt meggyőződése legyen.

A zenemű gyökereit itt tapinthatja a tanuló megyén belül. Keletkezéséről több-féle módon értesülhet: személyes elbeszélések, megyei hírforrások formájában. Saját-jának érezheti azon az alapon, hogy ennek a szűkebb hazának és emberi közösségnek

ő is tagja. Büszke lehet rá, és ilyen értelemben másképpen viszonyul hozzá. Ezt az őszinte ragaszkodást és megkülönböztetett figyelmet kell nekünk felhasználnunk a kodályi életmű becsülésére, az értékes zene szeretetére, a tanulói személyiség sokoldalú fejlesztésére.

Az új tanterv az 5. osztály törzsanyagába helyezi a művet. Az 5. osztály zenehallgatását tartalmazó lemezen a Magyar táncok (VI. blokk) címszó alatt szerepel. Ehhez az anyaghoz megjelent egy Tanszerismertető Útmutató Tarcai Zoltán összeállításában. Érdekes ebből a segédanyagból idézni azt a mondatot, amely summásan rögzíti e mű tartalmát és formáját: „Kodály: Kállai kettőse 4 dallamot, fokozódó tempóban fűz csokorba, a három szakaszos csárdás mintáját követi: csendes, csárdás, ugró.”

Egy érzelmileg maximálisan „felfűtött” pedagógiai ráhatást szeretnénk tükröztetni e tunitási vázlatban, amelynek elkészítésében, a tanítási óra megvalósításában a szakvezető tanárt igen jól vezették a bevezetőben exponált gondolatok, a Kodály centenáriumi szelleme.

TANITÁSI VÁZLAT

<i>Tantárgy:</i>	ének-zene az 5. osztályban
<i>Téma:</i>	Kodály Zoltán – népdalfeldolgozások
<i>Tananyag:</i>	Kodály Zoltán: Kállai kettős
<i>Nevelési feladatok:</i>	- Ápoljuk és őrizzük népi hagyományainkat! - A mű elemző zenehallgatása. - A zenei elemző- és megfigyelőképesség fejlesztése.
<i>Didaktikai feladatok:</i>	alkalmazó rögzítés, ismeretszerzés és értékelés.
<i>Szemléltetés:</i>	Kodály, Ecseri lakodalmas: I. Kállai kettős, fényképek (a fonográfól és a „Gyöngyösbokrétáról”).
<i>Szemléltető- és munkaeszközök:</i>	dallamkártyák, írásvetítő, epizskóp, magnetofon, lemezjátszó.

Az óra folyamata:

Énekes köszönés: d' s s f m f s – d' s s f m r d
kérdés felelet

- Milyen formában hangzott el a köszönésünk? (Kérdés – felelet, zenei párbeszéd.)

I. *Alkalmazó rögzítés:*

a) A dudanóta előkészítése:

Az 5. osztályos dalok között is van olyan, amelyet kérdés-feleletre bonthatunk.

Én kérdezek a dal első sorával: d' s s f m f s s

- Keressétek ki a választ a táblán kirakott kártyák közül!

A következő kérdést lázom. (m f m r d m s s)

- Válaszd ki a feleletet! (s m f r d d d d)

- A kártyákat a dallamsorok sorrendjében szolmizáljuk!

- Mi a dal címe? (Aki dudás akar lenni)

- Énekeljük el szöveggel és dudakísérettel!

1. cs. tartott tartothang (dó), 2. cs. osztínato (d-s), 3. cs. a dallamot éneкли szöveggel.

- Milyen típusú dalt énekeltünk? (dudanótát)

A dudanóta jellemzői.

- Milyen ritmusban szólal meg a dudanóta? (>)

b) Most pedig énekeljük a mi megyénkbeli való népdalt!

„Felülről fúj az őszi szél...”

- Hol hallható ez a dallam naponként? (A nyíregyházi rádió szignáljának dallama.)

A népi zenekarról tanultak felelevenítése.

A népi zenekar hangszerei: vonósok (hegedű, brácsa, cselló, nagybőgő) klarinét, cimbalom.

II. Ismeretszerzés:

1. Tartalmi-hangulati előkészítés és célkitűzés.

a) Ez a dallam egy megyénkhez fűződő népi hagyomány, egy nagykállói népi tánc kíséző dallama.

A részlet Kodály Zoltán Kállai kettős c. művéből való.

Célkitűzés: Ma ezzel a művel ismerkedünk meg!

b) Beszámoló a kiállításon látottakról:

- Kodály Zoltán tevékenysége,

- Kodály Zoltán és megyénk kapcsolata.

c) A Kállai kettős eredete:

- Keletkezésének történetét enm én mondom el, hiszen megnéztünk együtt egy kiállítást, és ott feljegyzést készítettetek. - Kérdéseimre ezek segítségével válaszoljatok! (A Kállai kettős egy páros tánc. Eredetileg Nagykállóban táncolta egy fiú és egy lány.)

- Melyik évből való az első feljegyzés erről a táncról? (1895 - Farkas Lajos.)

- Kodály Zoltán mikor látta először ezt a táncot? (1926-ban Nyíregyházán járt. Hallott a híres táncról és ezt kíséző szép népdalokról. Elment Nagykállóba, megnézte a táncot, amit ekkor már nem egy pár táncolt, hanem egy kisebb csoport. A táncot Balázs Ferke cigányprímás kísérte. Kodálynak tetszett a tánc is, de még jobban a népdal anyaga. 1928-ban fonográfra vette fel egyik tanítványa.

1934-ben ismét népszerűvé vált megyénk táncja a „Gyöngyösbokréta” révén. (Ez az együttes a különböző magyar tájak népművészetét mutatta be.)

(Épízköpon a fonográf és a „Gyöngyösbokréta” szemléltetése.)

1950-ben Kodály Zoltán a felvett dallamokból egy vegyeskari kórusművet írt népi zenekari kísérettel: Kállai kettős címmel.

Ezt a művet az Állami Népi Együttes mutatta be 1951-ben bemutatkozó műsorában, az Ecséri lakodalmasban.

- Hallgassuk meg az Ecséri lakodalmas I. részét, a Kállai kettős-t!

2. Élménynyújtás (tényanyagnyújtás).

A mű meghallgatása hanglemezzről.

Az első benyomások, észrevételek számonkérése.

3. Esztétikai elemzés. (A mű elemző zenehallgatása.)

- Hallgassuk meg részleteiben is a művet!

a) Zenekari bevezető.

- Milyen előadásban hallod? - Milyen jellegű? Mit jelez?

(Népi zenekari előadásban és kibővített formában:

3 klarinét, 2 cimbalom. Táncos karakterű, amely egyben jelzi a tánc tempóját is.)

A mű három részből áll.

b) I. rész zenehallgatása.

Táncballada: eseményt mond el táncban, dalban, párbeszéd formában.

Megfigyelési szempontok csoportonként:

1. cs. Melyik népdalt hallottad?

2. cs. Milyen a tempója?

3. cs. Hogyan fejezi ki a zeneszerző a párbeszédet?

Válaszok: 1. cs. Felülről fúj...

2. cs. Lassú tánc.

3. cs. Női és férfi szövegek felelgetnek egymásnak.

Esemény: A lány és fiú összetalálkozik a bálban, s tánc közben a lány számon kéri a fiútól, hogy miért nem volt nála már két este? Ezen elvitatkoznak, de végül is kibékülnek, hisz szeretik egymást.

- Hallgassuk meg az I. rész utolsó versszakait!

- A versszakok közötti zenekari játék, az „apraja”, a tánc melyik mozzanatát fejezi ki? (A bokázót.)

- Figyeld meg az I. rész lezárását!

(Egy magas, tartott hang és zenekari akkord.)

c) A II. rész zenehallgatása.

Ebben a részben 4 versszakos dallamot hallunk.

Dudanóta.

- Hogyan változik a tempó az I. részhez viszonyítva?
(Gyorsabb tánc.)
- A dudanóta jellegzetes ritmusát figyeld meg!
- Milyen dallam szólal meg a kísérethez? (d-s,)

Zenehallgatás:

Jó bort árul Sirjainé... (Zenehallgatás közben a szöveget írásvetítőn ki-
Kerek az én szűrőm... vetítve olvashatják a tanulók.)

- A következő versszak dallamát hasonlítsd össze az előzővel!
(Írásvetítőn a betűjeles dallam.)
(Dallamvariáns: 3. sortól eltér a dallam.)
Zöld pázsit...

Az utolsó versszakban a régi dallam tér vissza.

- Figyeld meg a rész lezárását!
Sirjainé egy icce bort...

Befejezés: Magas hangon megszólaló „haj”.

d) A III. rész zenehallgatása.

E részben két dallamot hallunk:

Kincsem komámasszony...

Nem vagyok én...

- Mit tudsz mondani a dalok tempójáról, hangulatáról?

- Figyeld meg a befejezést!

(Fokozódik a hangulat „játékos” és a hangerő. A befejezésben emelkedik a dallam és a zenekar lezárja.)

4. Élményelmélyítés. (A tényanyag rögzítése.)

(Eszztétikai szintézis.)

Az esztétikai elemzőmunka során tett megállapítások összefoglalása táblai vázlat alapján.

A TÁBLA KÉPE:

Kodály Zoltán: *Kállai kettős*.

(Vegegyeskar kórusmű, népi zenekar kíséretével.)

Zenekari bevezető.

Felülről fúj az őszi szél... (Lassú tánc.)

I. rész táncballada:

Jó bort árul...

II. rész dudanóta:

Kerek az én szűrőm alja...

(Gyorsabb tánc):

Zöld a pázsit...

(Dallamvariáns):

Sirjainé egy icce bort...

III. rész „friss”:

Kincsem komámasszony (játékos).

Nem vagyok én senkinek sem adósa.

Zárás:

Az utolsó sor ismétlésével és zenekari akkorddal.

- Hallgassuk meg ismét egészében a művet!

- Figyeljétek meg, hogyan változik a dalok hangulata és a hangerő! (Egyre vidámabb. A hangerő p. ff.)

III. Értékelés.

Az osztály és az egyes tanulók órai munkájának, fegyelmének értékelése.

A továbbiakban ismertetjük röviden a tanítási óra tapasztalatait, amelyet megelőzött egy népdalverseny, valamint egy kiállítás megtekintése.

A Kodály gyűjtésű népdalok körében megvalósult éneklési verseny szervezése a zenei világnap (október 1.) időpontjával indult. Nevezhettek egyének, csoportok, osztályok egy kötelezően énekelt népdallal, valamint szabadon választott dalokból összeállított dalcsokokkal. A kötelező dalok voltak: alsó tagozatosok számára a Kocsi szekér... c. népdal, a felső tagozatos tanulóknak pedig a Madárka, madárka c. népdal. Az egyéni győztes jutalma Eősze László Forr a világ c. könyve volt. Igen nagy létszámú tanulói részvétellel (150 fő) rendezett és sikeres verseny volt. Jól segítette a soron következő Kodály-ünnepségek hangulati-gondolati előkészítését.

A tanítás célja és anyagának feldolgozása valójában két órában valósult meg. A tanítási órát megelőző ének-zene órán a szaktanár és a tanulók meglátogatták a Kodály centenáriumi ünnepséghez szervezett kiállítást. Ez a kiállítás a nagy magyar ze-

neszerző tevékenységét és megyénk – Szabolcs-Szatmár – kapcsolatát demonstrálta különböző dokumentumokkal, korabeli fényképekkel (stb.). A látogatás legfőbb célja a 100 éve született Kodály Zoltánra való emlékezés, de az irányított megfigyelést segítő beszélgetésben már ott bujkált az a terv is, hogy a következő óra teszi teljessé a látottakat a művészi-esztétikai nevelés legfőbb „eszközével”, a kapcsolódó műalkotással. Ezért a vizuális anyag szelektálását, megőrzését, az egyes képek mondani- valójának szilárdabb rögzítését elősegítette a pedagógus. Pl. a fonográf fényképénél nyilván tovább időztek a tanulók, miközben a tanár kiegészítő magyarázata, elbeszélése tette szemléletesebbé a látottakat. De éppen ez történt a Kállói „Gyöngyösbokréta” alapító tagjait ábrázoló fénykép szemlélődése közben is. Ezeket a fényképeket az episzóp segítségével a tanítási órán újra láhtatták kivetítve, felnagyítva a vásznon, és megjelenésükhöz már kapcsolódott a kiállítás látogatásának élménye és a megyei vonatkozású ismeretanyaga. A további rögzítést pedig az szolgálta, hogy a tanulók saját elbeszélése alapján idéződött fel a szükséges ismeretanyag, amely feltétlenül pozitívan motiválta figvelmüket, a további érdeklődésüket.

Úgy gondoljuk, hogy nem szükséges azt hosszan bizonygatni, hogy a gyerekek milyen örömmel adtak számot a tanári kérdésekre, továbbá, hogy milyen haszonnal merítettünk e színes maradandó élményanyagból. Az óra megvalósulása után már valóban – a szó legteljesebb értelmében – ünnepeltek az iskolai Kodály-ünnepségen a tanulók. A művek hallatán átadhatták teljes énjüket a hálás és szeretteljes emlékezésnek, a zenei műelményeknek, a kodályi szellem ragyogásának, mert már életkoruknak megfelelő mértékben ismerték életművét, annak népi gyökereit, a megye és a zeneszerző kapcsolatát.

Az óra legfőbb tanulsága az, hogy a tanítás anyagához kapcsolódó kiállítások, tárlatok, ünnepélyek látogatásának megszervezése és annak megvalósulása felbecsülhetetlen haszonnal térül meg a tanítás-tanulás folyamatában. Feltétlenül használjuk fel ezeket az alkalmakat, akár a tanítási óraszám terhére is, mert mindenképpen teljesebbé teszik az aktuális ismeretanyagot, illetve jelentősen emelik a társult élmények szintjét.

A tanítás anyaga Kodály Zoltán című témakörhöz tartozik, mégpedig azon belül is a népdalfeldolgozások körét bővíti. A Kodály témakör az általános iskola 1. osztályától „élhet” egészen a 8. osztályig. Az 1–2. osztályban indul a Gyermek- és nőikarok egyes szemelvényeinek zenehallgatásával, amely anyag a 3. osztályban bővül a Biciniumok-ból választottakkal és a Hány János mű részleteivel. A 4. osztályban a Vegyeskarok gyűjteménye és a Hány János daljáték nyújt válogatási lehetőséget. A felső tagozatban, az 5. osztályban a Gyermek- és nőikarok kórusművei mellett tantervi anyag a Kállói kettős. 6. osztályban a Mátrai képek, 7. osztályban a Vegyeskarok szemelvényeit egészíti ki a Székelyfonó, 8. osztályban a Férfikarok műalkotásai bővítik a témakört.

Tehát nyolcéves időtartamú a Kodály életét, munkásságát, művészetét bemutató zenei „nevelési terv”. Így jól tesszük, ha e nagy témakörön belül utalunk arra is, hogy a tervezett ismeretanyag, e gazdag zeneszerzői tevékenység mely területéről való. Pl. kórusirodalom, színpadi művei, népdalfeldolgozásai (stb.).

Az új tantervi anyag felső tagozatba való teljes beépülése után és optimális szakmai körülmények között – ahol tehát az alsó tagozatban ének-zene szakkolégiumi képzésben részesült „kisszakos” tanítja az éneket, és a felső tagozatban tanári diplomával rendelkező nevelő dolgozik – feltétlenül javasoljuk valamennyi fontos és nagy terjedelmű, az általános iskolai osztályokat végigkövető témakörök ismeret- és élményanyagának folyamatos lejegyzését, nyilvántartását. Így kapna minden elmenő nyolcadik osztályos maradandó képet a legnagyobb magyar zeneszerzőről.

Az órát a szakvezető úgy tervezte meg, hogy az valóban egy tanítási folyamat legyen, és annak minden kisebb és nagyobb óramozzanata (óraeleme) és órafázisa a kitűzött célokat szolgálja.

Az óra elejére tervezett alkalmazó rögzítés fő funkciója a rögzítés volt, de szemlényanyaga (Aki dudás akar lenni, és a Felülről fúj az őszi szél c. népdalok), valamint annak különböző módon való felidézése az új ismeretet készítette elő hangulatban és tartalomban egyaránt. A Kodály-kiállítás látogatásáról már korábban szó esett. Ezzel kapcsolatban most csak arra szeretnénk a figyelmet irányítani, hogy az élmények felelevenítése mikor és hogyan épül be a tanítási folyamatba. Az látszott a legjobb megoldásnak, hogy a célkitűzés után, a tényanyag nyújtása előtt illeszkedjék az órába, hogy később az ismeretszerzés menetét ne lassítsa le, vagyis az esztétikai élményanyag elemzése és annak elmélyítése sima, gördülékeny és időben ne hosszan elnyújtott legyen. A technika segítségével, vagyis írásvetítővel az órai vázlat is gyorsan a tanulók elé kerülhetett, amelyet az ismeretszerzés fázisának lezárása után másoltak le.

A nevelési cél sem egy röpke és hangzatos mondatban jutott kifejezésre. Ennek szintén folyamata volt. A Kodály-kiállítás alap gondolatához kapcsolódás – Kodály és meggyenk kapcsolata – és az ott elhangzó tanári szóbeli kiegészítés céljai között valósult meg elsősorban a fontos célkitűzés: „Ápoljuk és őrizzük népi hagyományainkat!”

A képzési cél, a zenei megfigyelő- és elemzőképesség fejlesztése is – megítélésünk szerint – átgondolt volt. A zenei tartalom kibontása során az önálló részek bemutatásával a formára igyekezett rámutatni a szaktanár.

A tartalom és forma pontos megmutatása igényli a legtöbb szakértelmet, jó művészi-esztétikai ízlést és pedagógiai kultúrát. Megfelelő mértéktartással behatolni a művek elemeibe, rátapintani az alkotó szándékra úgy, hogy a művek varázsa, esztétikai hatása, a befogadó szubjektum és a műalkotás között keletkezett sajátos kontaktus ne semmisüljön meg: ez igen komoly része az elemzést irányító pedagógusi munkának. Az elemző, értékelő tevékenység irányításában mindennemű „túlforszírozás”, mértéktelenség, a tartalmak agyonmagyarázgatása, körmönfont fogalmazgatása, a szerényebb fogalmazású, de őszinte hangú vélemények elutasítása, meg nem értése, igen káros lehet a műalkotások befogadásában.

Még érdemes lenne érinteni a didaktikai szempontú ismeretszerzés folyamatát abból az irányból, hogy az a zenei nevelésben milyen mértékben válhat rugalmassá, valamint szót ejteni az audio- és vizuális eszközök használatáról, alkalmazásuk színvonaláról, az általuk biztosított élmények határfokáról. A publikálás azonban határt szab a bővebb elemzésnek. A legfontosabb dolgokról, az órához szorosan kapcsolódó szakmai, pedagógiai és szakdidaktikai problémákról szoltunk.

KASZA FERENCNÉ
Szeged

A paralelogrammák tulajdonságainak rendszerezése az általános iskola 6. osztályában

Az általános iskola tantervi követelményei között minimumkövetelményként szerepel a következő: „A tanulók tudják eldönteni, hogy egy négyszög trapéz, paralelogramma, rombusz, téglalap, négyzet-e.”